

VAQT TUSHUNCHASINING SEMANTIK TUZILISHI VA UNING INGLIZ VA O'ZBEK FRAZELOGIYASIDA AKS ETILISHI

Mamatkulova Xurshidabonu Anvarjon qizi

Fargona Davlat Universiteti Lingvistika(ingliz tili) yo'nalishi 1-bosqich magistranti

Sadirova Kimyoxon Anvarjon qizi

Farg'ona Davlat Universiteti Chet tillari fakulteti nemis tili yo'nalishi 4-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6667644>

Annotatsiya. Vaqt inson idrokining asosidir. Tug'ilishdan oldin boshlanib, ko'p qismi ong ostida qolgan vaqtinchalik idrok osonlikcha kirib bo'lmaydigan jarayondir. "Vaqt tuzilishi" - bu bizning vaqt haqidagi fikrlash tarzimizning fenomenologiyasi va tilshunosligi bo'yicha nazariy va misollarga boy bo'lgan ajralmas tadqiqotdir. Mazkur maqola, "vaqt" tushunchasining semantik tuzulishi va uning ingliz va o'zbek frazeologiyasida aks etilishi haqida bo'ladi.

Kalit so'zlar: vaqt tushunchasi, semantik tuzulish, passiv va faol qatlam, tilshunoslik yo'nalishi, lingvistik, frazeologik birliklar.

СЕМАНТИЧЕСКАЯ СТРУКТУРА КОНЦЕПТА ВРЕМЕНИ И ЕГО ОТРАЖЕНИЕ В АНГЛИЙСКОЙ И УЗБЕКСКОЙ ФРАЗЕОЛОГИИ

Аннотация. Время является основой человеческого восприятия. Временное восприятие, которое начинается еще до рождения и остается в значительной степени подсознательным, представляет собой легко недоступный процесс. «Структура времени» — целостное исследование, богатое теорией и примерами феноменологии и лингвистики нашего способа мышления о времени. В данной статье рассматривается семантическая структура концепта «время» и его отражение в английской и узбекской фразеологии.

Ключевые слова: концепт времени, семантическая структура, пассивно-активный слой, языковая направленность, лингвистические, фразеологические единицы.

THE SEMANTIC STRUCTURE OF THE CONCEPT OF TIME AND ITS REFLECTION IN ENGLISH AND UZBEK PHRASEOLOGY

Abstract. Time is the basis of human perception. The temporary perception that begins before birth and remains largely subconscious is an easily inaccessible process. "The structure of time" is an integral study rich in theory and examples on the phenomenology and linguistics of our way of thinking about time. This article discusses the semantic structure of the concept of "time" and its reflection in English and Uzbek phraseology.

Keywords: concept of time, semantic structure, passive and active layer, linguistic direction, linguistic, phraseological units.

KIRISH

Tildagi tushunchalarni o'rganish tilshunoslik fanining istiqbolli yo'nalishlaridan biridir. Tushunchalar madaniy, lingvistik, falsafiy va boshqa jihatlarida ko'rib chiqilib, ularning turli talqinlari, tasniflari va tadqiqot usullari taklif etiladi.

"Vaqt" tushunchasi bilan bir qatorda fazo tushunchasi har qanday madaniyat va tilning asosiy tushunchalaridan biri sifatida e'tirof etiladi, chunki ular materiyani tashkil etishning ikki shakli va tilshunoslik, madaniyatshunoslik, falsafa va boshqa fanlar nuqtai nazarida bitmas-tuganmas manbadir.[1]

ASOSIY QISM

“Vaqt” tushunchasi ingliz va o‘zbek tillarida bir xil semantik tuzilishga ega universal tushunchadir. Ushbu tuzilma davomiylik qiymatlariga asoslangan yadro-periferik modelga amal qiladi. Yaqin atrof "vaqt davri", "moment", "sikl" qiymatlari, "hozirgi", "o'tmish" va "kelajak" kontseptsiyalari bilan ifodalanadi. Vaqtning siklik tizimli tashkil etilishi yaqin atrof-muhit darajasida "inson hayoti" (yoshi), "tabiat hayoti" (fasllar) qadriyatlarini bilan ifodalanadi. "Moment" ning yaqin atrofi "boshlanishi", "oxiri" sub tushunchalari bilan ifodalanadi. "Vaqt" so'zining potentsial semalarini va vaqt subkontseptsiyalarining so'z atamalarini tahlil qilish bizga boshqa tushunchalar tomonidan shakllantirilgan tushunchaning uzoq chegarasini ajratib ko'rsatishga imkon beradi.[2,5]

Ushbu semantik tuzilmani o'rganilayotgan ikkala tilning materialida sezilarli o'zgarishlarsiz kuzatish mumkin, bu ular uchun universal degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Bundan tashqari, "vaqt" tushunchasining asosiy qatlami ajratilgan bo'lib, u uchta qatlamlardan iborat: tarixiy va etimologik, passiv va faol, bunda hislar, g'oyalar shakllanadi hamda tushunchaning semantik tarkibini tashkil etuvchi tushunchalarni kuzatish mumkin.

Turli tillardagi "vaqt" so'zining ichki shaklini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, atrofdagi dunyo haqidagi g'oyalar shakllanishining dastlabki bosqichida vaqt kengayishi bilan tavsiflangan va ona tilida so'zlashuvchilar tomonidan idrok etiladigan moddiylashtirilgan tushuncha sifatida talqin qilinadi. Inson ongida vaqt haqidagi g'oyalarning rivojlanishini aks ettiruvchi "vaqt" tushunchasining passiv qatlamida vaqtning siklik va chiziqli bo'linishi muhim ahamiyatga ega. Vaqt haqidagi g'oyalar rivojlanishining dastlabki bosqichiga xos bo'lib, bu model taqvim bilan bog'liq nomlarda, shuningdek, inson hayotining tavsifi bilan bog'liq holda o'z aksini topadi, bu bizga ham antropotsentrik haqida gapirishga imkon beradi. va vaqt haqidagi g'oyalarning tabiatga asoslangan komponentlari: davr, fasl (qish, bahor, yoz, juda), kun; yosh: erta, o'rta, kech, o'tish davri.[6]

“Vaqt” tushunchasining izohli qatlamini tahlil qilganda, uning amalga oshirilishining frazeologik darajasi “tilda mujassamlangan madaniy tushunchalar” uchun eng shaffof hisoblanadi. Tushuncha individual va jamoaviy ong sohasiga mansub psixik shaxs bo‘lib, tilda o‘zining lisoniy tabiati namoyon bo‘ladigan lisoniy proyeksiyalarning ma’lum bir turi sifatida amalga oshiriladi. Bizning tadqiqotimizda bunday lingvistik proyeksiya “vaqt” frazeosemantik maydonidir. Ko'pgina tadqiqotchilarning fikricha, frazeologik tizimlar dunyoni belgilashning lingvomadaniy o'ziga xosligi haqida gapirish va ona tilida so'zlashuvchilarning ongiga birinchi navbatda qanday o'ziga xos hodisa yoki ob'ektlar kelishini va takrorlashda aniqlanganligini aniqlash uchun eng qiziqarli materialni beradi.

Vaqt” tushunchasining semantik tavsifida so‘z ma‘nolari orasidagi bog‘lanishlarga e‘tibor beriladi. “Vaqt” tushunchasining ma‘nolari o‘rtasidagi bog‘lanishga quyidagi vaqt bo‘yicha misol keltirish mumkin. Masalan:[3,4]

- 1.vaqt;
- 2.yosh;
- 3.fasl, kun vaqti;
- 4.imkoniyat, lahza.
- 5 tajriba;
- 6.bo'sh vaqt;

7. holatlar.

Shunday qilib, "Vaqt" tushunchasi bilan frazeologik birliklarni o'rganib, quyidagi asosiy guruhlarini ajratib ko'rsatish mumkin:[6]

- o'z vaqtidalik (vaqt keldi; yaxshi vaqtda)
- bevaqtlik (vaqtdan orqada; yarmarkadan bir kun keyin)
- voqealarning tez sur'ati (vaqt uchib ketadi)
- kutish vaqti (vaqtni tejash uchun)
- o'yin-kulgi (vaqtni bekor sarflash uchun)
- ma'lum bir vaqt (bir vaqtning o'zida)
- noma'lum vaqt davri (shu kunlardan biri)
- uzluksiz vaqt davri (kundan kunga)
- epizodik vaqt davri (vaqtlar oralig'ida)
- xulq-atvor xususiyatlari (kunni o'tkazish)

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, "Vaqt" tushunchasining tuzilishi, bizning fikrimizcha, quyidagicha: kontseptsianing o'zagini ma'lum bir sana, vaqt davri, davrni nomlaydigan assotsiatsiyalar tashkil etadi. Bular birinchi navbatda "Fasllar", "Oylar", "Hafta kunlari", "Kun vaqti", "Vaqt davri" guruhlariga ajratiladi. To'g'ridan-to'g'ri periferiyada bir yoki takroriy harakat va vaqt yo'nalishini ifodalovchi ko'proq mavhum semantika assotsiatsiyasi mavjud. Uzoq periferiyaga biz semantik tarkibida vaqtni o'z ichiga oluvchi leksemalarni keltirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Amosova N.N. Ingliz frazeologiyasining asoslari - L. : Leningrad davlat universiteti, 1963 yil
2. Bragina N.G. Madaniyat kontekstidagi frazeologiya . -M.: Rus madaniyati tillari, 1999 yil
3. Jukov V.P. Frazeologik burilishlarning semantikasi. - M.: Ma'rifat, 1978 yil.
4. Kunin A. B Zamonaviy ingliz tili frazeologiyasi kursi..-Dubna: Feniks +, 2005 yil.
5. <https://moluch.ru/archive/110/26966/>
6. <https://www.dissercat.com/content/semanticheskaya-struktura-kontsepta-vremya-i-ee-otrazhenie-vo-frazeologicheskikh-sistemakh-a>